

HODNOTY V DĚTSKÝCH ARTEFAKTECH

VALUES OF CHILDREN'S ARTIFACTS

Marie Bajnarová

Abstrakt

Výtvarná tvorba dítěti umožňuje volný průchod k tomu, aby své pocity, sny, myšlenky i napětí a obavy vyjádřilo ve svém výtvarném artefaktu. Výsledkem výtvarné kreativity se tedy stává trvalý produkt (kresebný výkres, malba vodovými barvami apod.). Příspěvek je zaměřený na výtvarný projev dětí předškolního věku. Dítě v předškolním věku si vytváří vlastní žebříček hodnot, který dokáže ve svých artefaktech výtvarně zviditelnit.

***Klíčová slova:** hodnoty, dítě v předškolním věku, artefakt, výtvarný projev, vývoj kresby*

Abstract

Artistic creativity enables the child a space for artistic expression of own feelings, dreams, thoughts or tensions and fears. The result of artistic creativity is becoming a permanent product (drawing on paper, watercolor painting, etc.). Text is focused on preschool child. Preschooler has own value systems which can creatively make visible into his artifacts.

***Key words:** values, preschooler, artifact, artistic expression, development of children's drawings*

1 DĚTSKÝ KRESEBNÝ PROJEV

Pro každý věk dítěte je typický určitý typ kresby. První pokusy o kresebný projev jsou dané snahou napodobit to, co kreslí jiné děti nebo dospělí. Některé děti se začínají pokoušet o kresbu už ve dvou letech, jiné později. V prvních fázích nejde o nic jiného než o jednoduché čmárání tužkou či pastelkami po papíře (viz obr. 1). V tomto období dítě nemá žádný vztah ke kresbě, pouze napodobuje pohyb ruky.

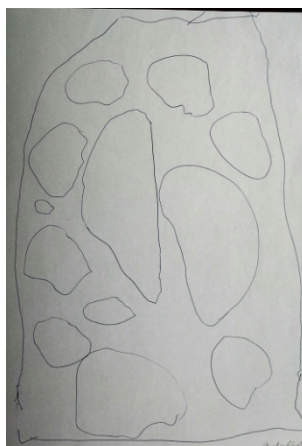
Obr. 1 Oblíbený sešit Charlotky, 2014, Charlotka, 2 roky, kresba fixy a pastelkami, formát A4

Kresba se pro dítě stává hrou (viz obr. 2), která mu ještě řadu let bude sloužit jako neadekvátnější vyjadřovací prostředek. Podle Šickové-Fabrice (2002, s. 103) jsou první kresby vytvořeny z touhy vtisknout svoji stopu do světa a zanechat tak svoji zprávu nebo odkaz. „*Dítě se projevuje od narození. Počínaje jistými instinktivními touhami, které musí dát najevo vnějšimu světu.*“ (Read, 1967, s. 129)

Obr. 2 Čmáranice, 2011, Eliášek, 2 roky, kresba pastelkami, formát A4

Tyto rané dětské kresby jsou abstraktní a nefigurativní, později se mění v rozpoznatelné symboly. Společně s vývojem řeči se mění i kresba. Ruka dítěte je nástrojem lidského projevu. „*V raném dětství napomáhá ruka v rozvoji inteligence, v dospělosti je člověk prostředkem k udržení existence na této planetě.*“ (Montessori, 2001, s. 177) Dále upozorňuje Montessori (2001, s. 177) na důležitost rozvíjení dítěte nejruznějším ručním dovednostem, a to od raného věku, neboť „*ruka je orgánem mysli, prostředkem umožňující lidskému intelektu se vyjádřit.*“ V raném dětském projevu se objevují tzv. ikonografické znaky, ke kterým dítě dospívá postupně. V druhém a třetím roce dítě kreslí v grafických prvcích, což jsou přímé a křivé čáry nebo kruhy. V čmáranicích jsou tedy nejčastěji ovály a přímky. Tímto způsobem dítě objevuje podobnosti s okolním světem a odvozuje z nich asociace (viz obr. 3).

Obr. 3 „Skála“, 2014, Eliášek, 4 roky, kresba propiskou, formát A4

Kresba Eliáška byla založená na asociacích. Eliášek nejprve nakreslil přes celý papír jakýsi tvar, který mu připomínal skálu. Do tohoto tvaru postupně přidával menší a větší ovály. Během procesu kresby povídal o smyšlené skále a o tom, jak by vylezl na vrch skály.

Z oválného tvaru postupně vznikají další ikonografické znaky, např. slunce a mrak. Na obrázku (viz obr. 4) je zřejmé, že Eliášek se z kresebných geometrických tvarů naučil sestavit rozpoznatelný znak vystihující sluníčko.

Obr. 4 „*Sluníčko*“, 2014, Eliášek, 4 roky, kresba propiskou, formát A4

Podle Piagetova stadia vývoje myšlenkových operací je toto období nazýváno senzomotorické. Dítě se učí chovat v prostoru a manipulovat s předměty. Proto se pro výtvarný projev stává typické čárání (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 54).

Dítě bezduše kopíruje pohyb ruky, neboť je jeho fantazie ještě málo vyvinutá. Vzniklé obrazce zatím neohromují, jsou pouhým napodobením. Tento kresebný projev nemůžeme pokládat za projev výtvarné tvorby. Následuje předoperační myšlení (asi od 2 do 8 let), které je rozděleno do dvou fází. V první fázi se rozvíjí představivost a symbolické označování (2–4 roky). Dítě v této fázi přechází ze stadia čmáranic do stadia prvotního obrazu. Stylizovaná schémata jsou pozvolna obohacena o detaily (viz obr. 5). Z oválného tvaru a končetin vzniká tzv. hlavonožec (tvář a zároveň postava).

Obr. 5 „*Moje rodina*“, 2013, Barunka, 4 roky, kresba tužkou a pastelkami, formát A4

U Barunky bylo zajímavé její logické myšlení během kresby. Barunka nakreslila nejprve svoji maminku s velkým břichem, do kterého nakreslila miminko. Barunka při kresbě své těhotné maminky radostně povídala o tom, jak moc se těší na sourozence. Také vykládala, jak se miminko dostalo do matčina břicha. Podle Barunky mamince dal tatínek semínko, ze kterého

v bříšku maminky vyrostlo miminko. Vedle maminky Barunka nakreslila sama sebe s velkým úsměvem, který značí radost z očekávaného sourozence. Poté přes sebe a maminku nakreslila domeček, který vybarvila. Barunka s maminkou čekají na tatínka a sestřičku, kteří jsou zrovna na vycházce, proto jsou tatínek se sestřičkou zobrazeni vedle domu. Nakonec Barunka nakreslila okolí domečku. Kresebně zachytila sluníčko, mráček, strom a kytičku. Z celku tohoto výkresu vyzařuje spokojenost dítěte a radost v rodině.

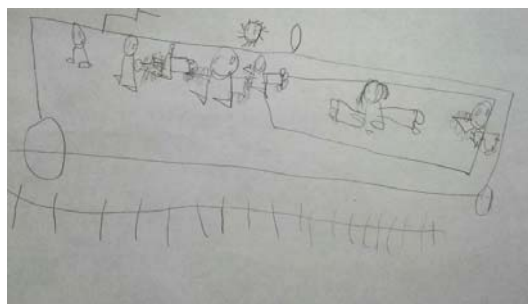
Později se z hlavonožce stává úplný panák, ke kterému dítě přidává další ikonografické znaky, např. ptáček, kytička apod. (Roeselová, 2003, s. 19). V poslední době se spekulovalo o tom, proč je první dětské pojetí postavy právě hlavonožec. O tomto dětském ztvárnění postavy se zmiňuje Šulová (2004, s. 67). Hlavonožec je podle ní nakreslen podle úhlu vidění světa malého tříletého dítěte. Dítě kreslí postavu hlavonožce z toho důvodu, že ze svého pohledu vidí nejprve detailně nohy, oči a obličej osob, které se k němu sklání. Proto je pochopitelné, že prvním dětským ztvárněním lidské postavy je hlava, ze které vycházejí nohy. Podle Davido (2008, s. 24) do kresby postavy dítě promítá samo sebe. Také tvrdí, že dítě začne kreslit postavu tehdy, když si uvědomí vlastní tělesné schéma, tedy až získá představu o svém těle (viz obr. 6).

Obr. 6 „Já“, 2013, dětské kresby od 5 do 7 let, kombinované techniky, formát A4

Na ukázce jsou kresebné projevy dětí, které kreslily samy sebe. Můžeme si všimnout, že děti jsou si vědomy základních a důležitých částí lidského těla, které při kresbě postavy musí nakreslit. Také jsou si vědomy, co je pro ně typické.

Ve druhé fázi období předoperačního myšlení se u dítěte začíná projevovat názorné myšlení (4–8let). V tomto stadiu dochází k rozvoji kreslířského zobrazování. Asi polovina dětí v šestém roce dokáže napodobit i perspektivu, ale zřetelná vědomost perspektivy je viditelná u všech dětí až ve 12 letech, i když je technicky nedokonalá. Podíváme-li se na dětské obrázky z toho stadia, všimneme si těchto nejčastějších kreslířských způsobů (viz obr. 7): transparentnost (vidíme vnitřek vyobrazeného objektu, je to normální kresebný projev patrný i v 9 letech, bývá někdy považován za projev velmi vyvinutého pozorovacího talentu) a sklápění (typické pro kresebný projev dětí od 5 do 7 let, roviny neodpovídají skutečnosti, zobrazené předměty, objekty a lidé jsou disproporční, neboť si dítě neví rady s perspektivou).

Obr. 7 „Tramvaj“, 2013, chlapec, 4 roky, kresba tužkou, formát A4

Na obrázku vidíme jak příklad typické kresby hlavonožce, tak i transparentnost a sklápění. Chlapcův sen je být řidičem tramvaje, proto nakreslil nejprve koleje, tramvaj a v ní sebe jako řidiče a cestující.

Dítě od 7 do 12 let vstupuje do období tzv. konkrétních operací, což znamená, že jsou schopny provádět myšlenkové operace v daných aktivitách. Ve výtvarném projevu odpovídá obraz napodobování zobrazovaných objektů. Poslední stadium je období formálních operací, začíná ve věku 12 let a trvá až do dospělosti (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 54).

1.1 Hodnoty v dětských artefaktech

Stejně jako dospělý člověk, tak i dítě si vytváří svůj žebříček hodnot, aniž by si to uvědomovalo, a tyto hodnoty dokáže zviditelnit ve svých výkresech. Dítě kreslí či maluje vše, co si pamatuje, a ve svých výtvorech zvýrazní to, co je pro něj důležité, na čem mu doopravdy záleží. Pro dítě je samozřejmé, že ve svých výkresech nejčastěji nakreslí své blízké. Rodina, domácí mazlíček či hračka patří mezi nejčastěji zobrazované dětské hodnoty. Ovšem hodnotou dětského artefaktu se může stát i celkový zachycený dojem dítěte a jeho specifický rukopis, neboť výtvarný projev je dokladem toho, jak v danou chvíli autor přemýšlel a co prožíval.

V dětských výkresech se ukrývají také dvě důležité hodnoty. První hodnota je výtvarná forma, tedy s čím a jak dítě své dílko zobrazovalo. Tou druhou hodnotou se stává obsah, tedy co dítě výtvarně zachytilo na výkres. Dítě výtvarně zpodobňuje ty části, na které právě zaměřilo svou pozornost a které se pro něj staly důležité. Ve své výtvarné výpovědi dítě zachycuje vše, co jej ovlivnilo, co dokázalo změnit jeho psychický stav, např. co jej potěšilo, znepokojilo, rozveselilo, rozhněvalo atd. Podle Hazukové (Hazuková, Šamšula, 2005, s. 23) je dětský výtvarný projev zachycený v artefaktu osobitou lidskou existencí a vztahem ke svému bytí, jak v jeho pozitivních, tak i negativních stránkách, v jeho úchvatnosti i rozpornosti. Roeselová (2003, s. 46) tvrdí, že výtvarná výpověď je součástí každého artefaktu, je nedotknutelným soukromím člověka a po etické stránce má podobu chráněného tajemství.

Na dětský výtvarný dílo má dospělý nahlížet s respektem, protože je to forma určitého dětského sdělení o jeho věcném a sociálním okolí, i když obsah sdělení nemusí být vždy zcela totožný s realitou. Hodnota dětského výkresu nabývá i tehdy, když se dítě projeví zájem o zachycený obsah ve svém díle a označí ho slovem či dokonce názvem (Brunecký, Teyschl, 1964, s. 172). Dětské artefakty dokumentují poznání světa, dětský vývoj myšlení, chápání, ale také kresby a tvořivost. Uždil (2004, s. 121) zdůrazňuje, že dětský výtvarný projev má plnou hodnotu tehdy, jestliže není napodobením nebo jestliže není pozměněn zásahem dospělého.

„Výtvarné dílko není určeno očím dospělých, ale jejich mysli. To, co dítě výtvarně sděluje, vyrůstá z jeho prožitků a zkušeností, z citového bohatství...“ (Roeselová, 2003, s. 38) Učitelé na konci školního roku věnují rodičům výtvary, které během roku jejich ratolesti vytvářely.

Rodiče by měli veškeré dětské výtvarné artefakty uschovávat, neboť mají svou hodnotu, kterou ocení autor až v pozdějším věku, kdy se ohlédne do doby svého dětství a začne vzpomínat na to, co jej vedlo při daném výtvarném procesu, nebo se zamyslí nad vlastním dětským výtvarným procesem. V dospělosti autor své výtvořiny vidí jako neobvyklé, zajímavé a může ho udivovat zvláštní originalita v období předškolního věku (viz obr. 8).

Obr. 8 Výtvarná díla v předškolním období, archiv autorky kreseb a malby, Lucie, 4–6 let, 1993–1996, formáty A4

Závěr

Příspěvek nastínil vývoj dětské kresby. Centrem pozornosti se stala dětská tvořivost a výtvarný projev. Velký důraz byl kladen na hodnoty v dětských artefaktech. Hodnoty ve výtvarných dílech jsou obsaženy v jedinečném výtvarném způsobu dětského projevu. Výsledný artefakt dále dítě vyzývá k tomu, aby o svém uměleckém díle dokázalo přemýšlet a komunikovat. Hodnoty v artefaktech smíme nacházet, jak ve specifickém kresebném rukopise dítěte, tak i ve výtvarné formě a obsahu. Výtvarné artefakty, výtvarná tvořivost a spontánní tvorba zanechává trvalé stopy a zážitky nejen v předškolním věku, ale i v pozdějším období. Ve výtvarných dílech jsou ukryty vzpomínky, tajemství a pro svého tvůrce se stává velmi osobním sdělením.

Použitá literatura

1. BRUNECKÝ, Z., TEYSCHL, O. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1964. 221 s.
2. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7367-415-1.
3. HAZUKOVÁ, H., ŠAMŠULA, P. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, PdF, 2005. 129 s. ISBN 80-7290-237-7.

4. MONTESSORI, M. *Objevování dítěte*. Praha: Nakladatelství světových pedagogických směrů, 2001. 208 s. ISBN 80-86-189-0-5.
5. READ, H. *Výchova uměním*. Praha: Odeon, 1967. 228 s.
6. ROESELLOVÁ, V. *Didaktika výtvarné výchovy V., nejen pro základní umělecké školy*. Praha: Univerzita v Praze, PdF, 2003. 200 s. ISBN 80-7290-129-X.
7. ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. 167 s. ISBN 80-7367-408-4.
8. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2004. 247 s. ISBN 80-246-0877-4.
9. UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál, 2004. 128 s. ISBN 80-7178-599-7.

Kontaktní údaje

Mgr. BcA. Marie Bajnarová

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. Katedra výtvarné výchovy

Poříčí 7, Brno 603 00

email: marie.bajnarova@seznam.cz